

Vol 1 Issue 8 Feb 2012

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pintea, Spiru Haret University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Anurag Misra DBS College, Kanpur	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania		

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net

Research Paper

महिला सबलीकरणाची ऐतिहासिक वाटचाल

अनिल माणिकराव बैसाणे
इतिहास विभाग प्रमुख,
झेड् बी. पाटील कॉलेज, देवपूर, धुळे .

प्रस्तावना

आर्थिक स्वायत्तता, क्षमता, परिपूर्णता असेल तर व्यक्ती स्वावलंबी होऊ शकते, व्यक्तीचा आत्मविश्वास वाढतो. आत्मबल वृद्धिंगत होते आणि त्यामुळेच वर्तमानाबरोबर जगतानाच व्यक्ती भविष्याचाही साधक बाधक विचार करण्यास प्रवृत्त होतात आणि त्यातूनच स्व प्रगतीचा, कुटुंबाच्या प्रगतीचा आणि त्याचबरोबर देशाच्या प्रगतीचा मार्ग आपोआप खुला होतो. परावलंबित्वातून सुटायचं असेल, आत्मविश्वास आणि आत्मबल वाढवायचं असेल तर प्रथम आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होणं गरजेचं आहे. महिलांना सबल करण्यासाठी तर त्याची खूप आवश्यकता आहे आणि त्यासाठीच महिलांच्या स्वयंसहाय्य बचत गटाची कल्पना पुढे आली. फक्त भारतातच नाही तर जागतिक पातळीवर स्त्रियांना दुय्यम दर्जा मिळतो. पुरुषप्रधान संस्कृतीमुळे स्त्रियांचे समाजातील स्थान निम्नस्तरावर आहे. शिक्षणाचा अभाव, बाहेरच्या जगाची फारशी माहिती नसणे, परंपरागत चालत आलेला, पाहिलेला, अनुभवलेला दबाव या खाली या स्त्रिया दडपलेल्या होत्या. आता त्यात बचत गटाच्या माध्यमातून बदल करण्याचा प्रयत्न चालू आहे.

आज भारतात महिला सबलीकरणासाठी बांगला देशाच्या धर्तीवर महिला बचत गट चळवळीचा वेगाने प्रसार होत आहे. भारतात दक्षिणेकडील राज्यात व महाराष्ट्रात बचत गटांची प्रगती वेगाने होत आहे. महाराष्ट्र हे पुरोगामी राज्य आहे. महाराष्ट्राने महिलांच्या विकासासाठी अनेक कार्यक्रम राबविले. त्याचबरोबर महिलांविषयक धोरणांची प्रथम महाराष्ट्राने अंमलबजावणी केली. त्यामुळे महिलांच्या सक्षमीकरणत मोलाची भूमिका बजावली जात आहे.¹

महिला सबलीकरण म्हणजे काय ?

व्हीनोसा ग्रीफन यांचे मते, स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे स्त्रीच्या अंगी निर्णय घेण्याची नियंत्रण करण्याची, संघटित करण्याची क्षमता असणे, मत प्रदर्शन करणे, कृतीशील कार्यक्रम घडवून आणणे, जनसंपर्क, संस्थासंपर्क, आर्थिक व्यवहार इत्यादी करण्याची क्षमता व आवड निर्माण होणे यास महिला सबलीकरण म्हणतात.²

प्रा. एस. बी. गजभारे यांचे मते, स्त्रीला सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व प्रशासकीय क्षेत्रात योग्य प्रमाणात सहभागी करून निर्णय प्रक्रियेत सामील करणे म्हणजे स्त्री सबलीकरण होय.³

महिला सबलीकरणाच्या आर्थिक, सामाजिक, राजकीय सबलीकरण अशा अनेक बाजू आहेत. आर्थिक सबलीकरणात संधीची व साधनांची उपलब्धता व त्यांचे नियंत्रण वाढते. सामाजिक सबलीकरणात स्त्री-पुरुष समानता, विचारांची देवाणघेवाण, अत्याचाराला विरोध करण्याची क्षमता निर्माण होते, राजकीय सबलीकरणात महिलांचा राजकारणात सहभाग, नेतृत्व संधी यांचा समावेश होतो.

1. वैदिक काळ

इ.स. पूर्व 600 वर्षापर्यंतचा वैदिक काळ या काळात भारतातील स्त्रियांचा दर्जा पुरुषांच्या बरोबरीचा होता. याकाळात स्त्रियांनी पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क व अधिकार उपभोगले होते. स्त्रिया वेदांचा अभ्यास करीत. त्या काळात घोषा, अपला, लोपामुद्रा, विश्वरा या स्त्रियांनी वेदांची रचना केली होती. तसेच त्या सामाजिक जीवनात, स्पर्धेतही सहभागी होत असत म्हणजेच वैदिक काळात कन्या व पुत्र समानच मानले जात असत.

2. महाकाव्य काळ

इ.स.600 ते इ.स. 600 हा काळ महाकाव्याचा काळ होय. रामायण, महाभारताच्या कालखंडात स्त्रियांचा दर्जा दासळण्यास सुरुवात झाली. हिंदू संहिताकारांनी स्त्रिया वेदांचा अभ्यास करण्यास पात्र नाहीत असे जाहीर केले. हळूहळू समाजात मुलीपेक्षा मुलगा

श्रेष्ठ मानण्याची प्रथा सुरु झाली. वैदिक काळात स्त्रियांनी उपभोगलेला उच्च दर्जा आणि सन्मान महाकाव्याच्या काळात झापाट्याने घसरला. स्त्रियांना कनिष्ठ व दुय्यम स्थानावर ढकलण्यात आले.⁴

3. इस्लामी काळ

मुस्लिम आक्रमणानंतर स्त्रियांचे स्थान अधिकच दुय्यम होत गेले. या कालखंडात महिलांना अनेक कुप्रथांना तोंड द्यावे लागले. बुरखा पद्धत, सतीप्रथा, केशवपन अशा प्रथा बहामनी काळात रुढ झाल्या. महिलांना अत्यंत गौण स्थान प्राप्त झाले. चलू आणि मुल या चौकटीत महिलांना बंदिस्त करण्यात आले.

4. शिवकाळ

शिवकाळात व पेशवाईत कुटुंबात स्त्रियांना मानाचे स्थान होते. राजघराण्यातील आणि सरदार घराण्यातील स्त्रियांना लेखन, वाचन, शिक्षणाच्या संधी होत्या. अध्यात्म व राजकारण या क्षेत्रात ज्या स्त्रियांना संधी मिळाली त्यांनी कर्तृत्व गाजविले आणि पुरुषांनीही ते सहज मान्य केले. मात्र रुढी परंपरा धर्माच्या नावाखाली चालणारी स्त्रियांच्या दयनीय स्थिती, कुटुंबांतर्गत होणारी घुसमट, शारीरिक छळ, बलात्कार या सर्व गोष्टींनी स्त्रिया गांजलेल्या होत्या. जन्माचे भोग म्हणून हे अन्याय अत्याचार स्त्रिया सहन करत होत्या. शिक्षण नाही, इस्टेटीत हक्क नाही, स्वतःच्या उत्पन्नाचे साधन नाही अशी दयनीय व लाचार अवस्था होती

5. ब्रिटिशकाळ

ब्रिटिश पूर्व काळात स्त्री पुरुष यातील जी दरी होती ती भरून काढण्याचा प्रयत्न ब्रिटिश राजवटीत झाला. या राजवटीत स्त्रियांना काही माणुसकीचे व काही नागरिकत्वाचे अधिकार मिळाले. स्त्रीच्या व्यक्तिगत जीवनाला, कर्तृत्वाला थोडीफार प्रतिष्ठा मिळाली. शिक्षणाची संधी मिळू लागली. राजा राममोहन रॉय, ईश्वरचंद्र विद्यासागर, स्वामी दयानंद सरस्वती यासारख्या समाजसुधारकांनी

स्त्री सुधारणांचा पुरस्कार केला. राजा राममाहेन रॉय यांनी 19 व्या शतकाच्या प्रारंभी सतीची चाल बंद केली.

6. स्वातंत्र्योत्तर काळ

स्वातंत्र्यपूर्व काळात महिला विकासाच्या कार्याला सुरुवात झाली होती. स्वातंत्र्यानंतर भारतात स्त्री:पुरुष समानतेसाठी निश्चित प्रयत्न करण्यात आले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी भारतीय राज्यघटनेच्या साहाय्याने स्त्री सक्षमीकरणासाठी कृतीशील भूमिका घेतली होती. स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, राज्यघटनेची आधरत्रयी आहे. भारत सरकारने महिला सक्षमीकरणासाठी अनेक कायदे केले, अनेक धोरणे अंमलात आणली. पंचवार्षिक योजनांच्या माध्यमातून महिला सक्षमीकरणासाठी प्रयत्न झाले असले तरी अजूनही महिलांचे स्थान दुय्यम व गौणच आहे.⁵

भारतातील स्त्रियांचे स्थान

भारतात महिलांचे स्थान दुय्यम आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात महिलांच्या विकासासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करण्यात आलेले असले तरी अपेक्षित यश प्राप्त झालेले नाही. 2001 च्या जनगणनेनुसार दर 1000 पुरुषांमागे स्त्रियांची संख्या 933 आहे, 39.5 टक्के स्त्रिया निरक्षर आहेत, राजकारणत महिलांचा सहभाग कमी आहे.

भारतातील स्त्रियांचे आर्थिक स्थान

भारतीय महिला पुरुषांबरोबर काम करतात पण त्यांना तुलनेने कमी वेतन मिळते. त्यांच्या कामाची नोंद होत नाही. कामाचे वेतन पुरुषांकडे द्यावे लागते. तिचा त्या मोबदल्यावर हक्क नसतो. असंगठित क्षेत्रात महिलांचा सहभाग मोठ्याप्रमाणावर आहे. त्यामुळे कमी वेतन, रोजगाराची असुरक्षितता व समस्या आहेत. कृषी क्षेत्रात स्त्री मजुरांचे प्रमाण 74 टक्के आहे. येथेही महिला शेतमजुरांना पुरुषांपेक्षा कमी मजुरीवर काम करावे लागते.

भारतातील स्त्रियांचे सामाजिक स्थान

भारतीय समाजात महिलांना दुर्लक्षित केल्यामुळे समाजाला अपंगत्व आले आहे. स्त्रीने घराबाहेर पडून विविध क्षेत्रात नेत्रत्व करावे, अर्थोत्पादन करावे असा समाजाचा आग्रह नाही. गरज पडली तर त्यांनी काम करावे नाही तर घराण्याची इज्जत सांभाळावी असा अलिखित करार असतो. सामाजिक रूढी, परंपरा सांभळून कन्या, पत्नी, माता या नात्याने महिलांचे आयुष्य खर्च होत आहे. आज भारतात भ्रूणहत्त्येचा गंभीर प्रश्न आहे. भारताच्या 100 कोटी लोकसंख्येपैकी 49 कोटी 60 लाख महिला असून 40 लाख भ्रूणहत्या केली जाते. कौटुंबिक छळ, बलात्कार अशा समस्यांना महिलांना तोंड द्यावे लागते.

भारतातील स्त्रियांचे राजकीय स्थान

भारतात महिलांची लोकसंख्या 50 टक्के असूनही राजकारणातील सहभाग फक्त 1 टक्का आहे. महिलांचा राजकीय सहभाग वाढविण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेत 33 टक्के महिलांना आरक्षण करण्यात आले. मात्र महिला नावापुरत्या सत्तेत असून सर्व निर्णय पुरुषांकडून घेतले जातात. युनोच्या एका जागतिक पाहणीनुसार भारतातील महिलांचे राजकारणातील सहभागाचे प्रमाण सर्वात कमी 7 टक्के आहे.

भारतातील स्त्रियांचे शैक्षणिक स्थान

2001 च्या जनगणनेनुसार भारतातील एकूण साक्षरता 65.38 टक्के असून पुरुष साक्षरता 75.85 टक्के व स्त्री साक्षरता 54.16 टक्के आहे. महाराष्ट्रात स्त्री साक्षरता 67.51 टक्के आहे. पुरुषांपेक्षा महिलांचे साक्षरता प्रमाण कमी आहे. उच्च शिक्षणातील महिलांचे प्रमाण फक्त 0.7 टक्के आहे. शिक्षणबाबत महिलांची स्थिती

चिंताजनक आहे. भारतातील लोकसंख्येत निम्मी लोकसंख्या महिलांची असतांना स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण कमी असणे म्हणजे मानवी भांडवलचा दर्जा निकृष्ट असणे होय.

भारतातील स्त्रियांचे आरोग्यविषयक स्थान

भारतात महिलांच्या आरोग्याकडे दुर्लक्ष केले जाते. आर्थिक अडचणींमुळे महिलांना पुरेशा कॅलरीज मिळत नाहीत. शहरी महिलांपेक्षा ग्रामीण व आदिवासी महिलांच्या आरोग्याकडे अधिकच दुर्लक्ष केले जाते. पुरुषप्रधान संस्कृतीमुळे पुरुषांना ताजे व सकस अन्न देऊन महिला स्वतःच्या आरोग्याकडे दुर्लक्ष करतात. त्यामुळे महिलांचे सरासरी आयुर्मान कमी आहे. (59 वर्षे) विकसित देशांत महिलांचे सरासरी आयुर्मान 78 वर्षे आहे.⁶

भारतात महिलांची सद्यःस्थिती विविध स्तरांवर हलाखीची बनली आहे. शासनाने त्यासाठी उपाययोजना केलेली असली तरी स्त्रीच्या दर्जात फारसा फरक पडलेला नाही.

संदर्भसूची

1. आपटे ज. श. आणि रोडे पु., भारतातील महिला विकासाची वाटचाल, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पृ. 92.
2. राठी शु. दि., महिला सक्षमीकरणाबाबत शासनाचे धोरण, योजना, मे-2007, पृ. 18.
3. गजभारे एस. बी., राष्ट्र विकासासाठी स्त्री सबलीकरण, योजना, मे 2002, पृ. 18.
4. पाटील ली., मुलींचा बदलता सामाजिक दर्जा, निरंघर शिक्षण धारा, त्रैमासिक, फेब्रुवारी-मार्च 2010.
5. आपटे ज. श., उपरोक्त, पृ. 9, 18.
6. मुलाणी एम. यु., अल्पबचत नियोजन (बचतगट), डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे 2008, पृ. 176:178.

अनिल माणिकराव बैसाणे

माजी इतिहास विभाग प्रमुख,
झेड् बी. पाटील कॉलेज, देवपूर, धुळे .

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net